

Fremskrivning af færøsk aborthistorie: en materiel-retorisk arkivanalyse af retorisk tilvækst

By Turið Nolsøe og Lena Nolsøe

*Turið Nolsøe, Postdoc, Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber, Syddansk Universitet,
<https://orcid.org/0000-0002-3637-0797>*

Lena Nolsøe, cand.phil

Abstract

Extrapolating the Faroese history of abortion: a material-rhetorical archival analysis of rhetorical accretion

The history of abortion in the Faroe Islands is an under researched aspect of both local and Nordic gender history, and analyses of historical cases of abortion are still as absent as the legal right to elective abortion in the Faroe Islands. This is not due to a lack of historical records, but to their entanglements with the gendered, class-based and national power relationships defined by the Danish kingdom's administration of the subject.

This article focuses on the trial of Anna Maria Jacobsdatter who in 1843 was accused and acquitted for abortion in both the Faroese Court and the Danish Supreme Court. We analyze newly localized archival records, apply the concept of rhetorical accretion (Collins, 1999; Chaput & Mitchell, 2000; Clary-Lemon, 2014), and expand its focus to include the accumulation of meaning added by administrative and archival practices. By asking how the formation and becoming of historical sources is an access point for knowledge about Faroese abortion history, we contribute to the methodology of rhetorical-material archival studies, and show how they can emphasize national-linguistic power relations and their consequences for both history and current studies of it.

KEYWORDS: abortion, archival research, rhetorical accretion, Faroe Islands, geopolitics, biopolitics

*“Min Datter har ikke Samvittigheden til lønli-
gen at bære dette”*

Den 15. august 1843 skriver Jacob Pedersen af Viðareiði et brev til landfogeden i Færøerne, Jacob Andreas Lunddahl, med det formål at rense sin datter, Anna Maria Jacobsdatter, for rygter om “Utroskab og Ukyskhed”. Anna Maria havde i perioden 1839 til 1842 tjent i huset hos skolelærer Simon Stephensen i Kunoy, og Jacob Pedersen beskriver årsagen til de rygter, der går:

*Efter at han [Simon Stephensen] havde gi-
vet hende Ægteskabsløvte og begaaet den
ukydske Gjerning at forkrænke min Datter,
begyndte han med at aftappe hendes Blod
deels af Arme og deels af Been; men hun
som en uerfaren Pige gav ikke synderlig be-
tænkning derom, førend hun i Eftertiden lær-
te at kjende Følgerne deraf. Det Foster som
saaledes blev behandlet, modtog hans egne
Hænder, og af dem blev leværet han til Søen,
hvor det blev begravet. (Sorenskriveren: Do-
kumenter til Justitsprotokollen, 1843-1844,
Justitsag nr.7/1843)*

I sin vidneforklaring i den retssag, som fulgte efter landfoged Lunddahls behandling af sagen, forklarer Jacobsdatter, at Stephensen havde opsøgt hende fra begyndelsen af hendes ansættelse. Altså mens hans kone stadig levede, men at det var først efter, at han var blevet enkemand, at hun havde indledt et forhold – og efter at han havde lovet hende ægteskab. Historier som disse er almindelige, og ligeså er det udfald, at Simon aldrig indfriele dette løfte. Jacobsdatter beskriver under retssagen to aborter, som skolelærer Stephensen fremprovokerer. Dette er i en periode, hvor livet i Færøerne er præget af geografisk isolation, og hvor ‘almindelige menneskers’ viden og adgang til abort har været defineret af lokale traditioner og hjælp fra mennesker, der risikerede alvorlige straffe.

Flere af disse aspekter gør sig også gældende i 2020’ernes Færøerne. Selvom abort er lovlig i tilfælde af helbreds- eller livsfare for den gravide eller fosteret, graviditet grundet voldtægt, genetiske

sygdomme hos fosteret eller den gravides manglende evne til forældreskab, så anerkender den færøske lovgivning i dag stadig ikke en ulyst til at blive forælder (T. Nolsøe, 2023a). Gennem råd og vejledning fra andre, der måske har været i en lignende situation, finder færøske gravide måder at enten overtale egen læge eller få kontakt til det danske sundhedsvæsen og få den ønskede abort (Hermannsdóttir, 2023). Derudover er Færøerne blevet kritiseret af FN’s CEDAW-kommission for ikke at sikre retten til abort, som, kommissionen understreger, har særlige konsekvenser for en befolkning, der er så isoleret som den færøske (United Nations, 2015).

Forskellen på praksis og muligheder i dag og for 180 år siden er naturligvis stor. Men forskning i færøsk aborthistorie har ikke fundet sted indtil nu, så der er indtil videre intet grundlag for at forstå, hvordan Færøernes lovgivning og diskurs om abort er blevet til den, som vi har i dag. Vi ved ikke, hvordan abort er blevet praktiseret, opfattet og disciplineret, selvom litterære tekster og deres behandlinger giver os glimt af det (Marnersdóttir, 2024). For at forstå, hvordan abort blev praktiseret, og hvornår abort blev grundlag for politianmeldelser og retssager, skal der et omfattende arkivarbejde til, som ligger uden for denne artikels omfang.

Denne artikel er dog en begyndelse på at af-dække og fremskrive færøsk aborthistorie, hvor vi lægger vægt på, hvordan udformningen af kilderne skal ses som et ekstra lag i den viden, vi kan danne os. En form for tilføjelse, som vi vil analysere ved hjælp af begrebet *retorisk tilvækst* (Chaput and Mitchell, 2000; Clary-Lemon, 2014; Collins, 1999), som vi mener er et nødvendigt perspektiv og analytisk snit at lægge for arkivanalyser af denne karakter. Et perspektiv, som er nødvendigt i forhold til den overordnede analyse af færøsk aborthistorie, -nutid og -fremtid, hvorfor vi kalder dette en *fremskrivning*: Hvor indsigt om det historiske bør være del af analyser af det nutidige og fremtidige.

Vores analyse har til henblik at svare på følgende spørgsmål: Hvordan tilføjer kildernes udformning, i form af publicerede lokalhistorier og arkivalier i form af for eksempel domprotokoller og afhøringer, til vores viden om færøsk

aborthistorie? Og hvordan kan den erkendelse, at kilderne i sig selv skaber et lag af viden, være et element i, hvordan færøsk aborthistorie skal forstås og fremskrives?

For at nærme os et svar på disse, begynder vi med at udfolde, hvordan ovennævnte forskere har defineret begrebet *retorisk tilvækst* og tilføje vores eget fokus på den sproglige genfortælling, som det færøsk-danske forhold indebærer. Vi analyserer derefter sagen om Anna Maria Jacobsdatter; først ved en gennemgang af de lokalhistoriske udgivelser, der indtil nu har været den eneste udlægning af sagen, for siden at analysere de primærkilder, vi har lokaliseret. Ved hjælp af retsprotokoller, afhøringer og domsafsigelser vil vi således rekonstruere sagens forløb med fokus på, hvordan kilderne afspejler den geopolitiske situation, der rammesætter den biopolitiske tematik. For at foregribe et af vores centrale argumenter, så er det nødvendigt at undersøge, hvordan den geopolitiske ramme både begrænser og muliggør den biopolitiske handlekraft i sager som Jacobsdatters.

Hvorfor retorisk tilvækst?

Fra et historiografisk perspektiv er den rolle, som abort (ikke) har fået i færøsk historieskrivning, et udtryk for en kønsmæssige skævvridning af hvilke oplevelser og hverdagserfaringer, der er blevet dømt værdige til behandling. Dog gør der sig andre forhold gældende end den patriarkalske fortielse af, hvilke konsekvenser sex og magtforhold har haft for mennesker, når vi vil undersøge færøsk aborthistorie. Nemlig de materielle vilkår, som det danske kongeriges lokaladministration har arbejdet under, dengang Anna Maria Jacobsdatter vidnede om sin abort, og som gør sig gældende, når vi i dag vil lokalisere de kilder, der dokumenterer hendes erfaring. Begge dele udtrykker det, som Vicki Tolar Collins (1999) og senere Jennifer Clary-Lemon (2014) definerer som *rhetorical accretion*; den retoriske tilvækst som narrativens bevægelse gennem genskrivning medfører (jf. Collins), og som arkivernes materielle omstændigheder tilføjer arkivalierne (jf. Clary-Lemon).

Vores argument i denne artikel bygger på, at denne form for kønshistorie skal undersøges med blik for den retoriske tilvækst, som publikationspraksisser og arkiv-materielle forhold forårsager, og tilføjer, at den samme lagvise forøgelse af betydning knytter sig til sproglige og administrative forhold, der gør sig gældende i asymmetriske nationale forhold. Dermed kan de geopolitiske aspekter af biopolitiske problemstillinger undersøges med blik for, hvordan aborthistorie er eller kan blive fremskrevet. For at udfolde denne metodologiske potentiale ønsker vi derudover at tilføje en materialistisk dimension af den karakter, som Catherine Chaput og Danielle Mitchell kritiserer Collins for at overse (Chaput & Mitchell, 2000), og således understrege forskellen på *det retoriske*, *det materielle* og *det nymaterialistiske* niveau af tilvækst i en arkivanalyse.

Retorisk tilvækst

Vicki Tolar Collins understreger i "The Speaker Respoken: Material Rhetoric as Feminist Methodology" (1999), at undersøgelser af, hvem der får mulighed for at tale, og hvem bliver tiet bort, er centrale feministiske spørgsmål i både retoriske og litterære studier (1999). Collins trækker på Carla Kaplans argument om, at feministisk litterær kritik har til formål at afsløre mekanismerne bag kulturel fortielse, reevaluere afviste eller ignorerede tekster af kvinder og genfinde alternative former for kvinders kreative udtryk (Collins, 1999, 545; Kaplan, 1996). Derudover fremhæver Collins også Patricia Bizzels pointe om, at feministisk retorik skal fokusere på modlæsninger (*resistant readings*) af traditionel retorik, at reclaimere retoriske værker af kvinder og værdsætte dem på niveau med mænds, og udvide definitionen af retorik, så den bliver inkluderende, især af kvinders værker (Collins, 1999, 545; Bizzel, 1992). Vores projekt er et lidt andet, fordi de tekster, vi behandler, ikke engang er skrevet af de kvinder, som de omhandler. Men vi følger anvisningen til at se på mekanismerne bag kulturel fortielse og modlæse det materiale, der indtil videre findes om emnet, vi undersøger. Collins' centrale argument er dog det primære fokus for

vores projekt, idet hendes formål er at spørge ind til, hvordan andre (og andet) materielt føjer lag til den oprindelige udsigelse og bliver en del af den tekst, vi som kritikere kan tilgå i dag:

Once an author has composed a text, in what material ways do others layer their desires on the text? In what ways, over time, can a speaker be respoken? (Collins, 1999, 547)

Denne genfortælling af den oprindelige taler analyserer Collins gennem undersøgelser af en række genudgivelser og tilføjede kommentarer til den britiske metodist Hester Ann Rogers' fortælling om sit liv, *The Account of Hester Ann Rogers* fra 1793, der er trykt i mere end 40 forskellige udgaver. Rogers førte dagbog over sit liv, og den første udgave af hendes *Account* bestod kun af hendes egne ord om sit asketiske liv og relation til Gud og methodismen; de efterfølgende tilføjer en prædike holdt ved hendes begravelse, et essay forfattet af hendes mand, efterord og forord og hendes egen tekst bliver i tiltagende grad redigeret af udgivere (Collins, 1999, 556). I de mange genoptryk akkumuleres konsekvenserne af en publikationsproces, der tilføjer andres udsagn til rammesætning af Rogers' egen tekst. Dette er ifølge Collins med til at gøre Rogers' eget udsagn tavst, mens det påvirker, hvordan hendes virke som metodistisk mystiker kan forstås af nutidens læser. Potentialet med den materialistiske tilgang, understreger Collins, er at undersøgelser af denne lagvise tilblivelse kan forstås i kontekst af deres diskursive fællesskaber. Undersøgelser af en teksts omgivende retoriske tilvækst kan fremhæve, hvordan kvinders stemmer materielt bliver gjort tavse og bevidner en historisk-kulturel "muting" (Collins, 1999, 549); en nedtoning eller dæmpning af visse udtryk eller stemninger, affødt af den omgivende diskursive praksis.

Materiel og nymaterialistisk retorisk tilvækst

Catherine Chaput og Danielle Mitchell kritiserer i en kommentar til Collins' artikel i samme tidsskrift

Collins' brug af termen *materiel retorik* (Chaput & Mitchell, 2000). I Chaput og Mitchells optik er det at se på publikationspraksis og retorisk tilvækst af diskurs, i form af tilføjede tekster, ikke tilstrækkeligt i forhold til at udgøre en materialistisk kritik, da Collins' blik undviger et fokus på de ideologiske og klasse-mæssige antagelser, der fordrer skribenter eller redaktørers styring af det analyserede materiale (Chaput & Mitchell, 2000, 532). Deres kritiske tilgang til materialitet er øjensynligt baseret på den marxistiske tradition, som følgende citat understreger:

The process of accretion is not simply men overpowering women, but a complex manifestation of traditional gender roles deeply embedded within the cultural consciousness of both men and women that serves to secure the dominant relations of production (Chaput & Mitchell, 2000, 532-533).

Ifølge dem er Collins' materielle retorik forenklet, da den ikke tager højde for de mange forskellige klasse- og kønspositioner, som hendes materiale er skabt ud fra. Vi er tilbøjelige til at være enige med Chaput og Mitchell og mener også, at der skal en bredere forståelse for den materielle basis til, for at en analyse af retorisk tilvækst når sit fulde potentiale.

Mens Collins' fokus er den retoriske tilvækst over tid analyseret gennem forlagspraksis og tilføjede tekster, billeder og former, så tager Jennifer Clary-Lemon begrebet videre ind i en ontologisk udfordrende forståelse af tekstens væren og tilblivelse. Clary-Lemon tager så at sige hele arkivet, alt indholdet i arkivkassen og forskerens placering i forhold til arkivalierne med i det undersøgelsesfelt, en arkivanalyse bør involvere. Dette reflekterer den metodologiske vending, hvor stadig flere humanistiske fagretninger har taget arkivanalyse til sig, hvilket også bør tilgås med metodologisk klarhed i forhold til retorisk tilvækst (Clary-Lemon, 2014; Morris, 2006). Clary-Lemons overføring af begrebet fra bogudgivelser til arkivalier fremhæver også Collins' projekt som mere diskursivt end materielt, idet tilvæksten, der analyseres, deltager i tekstens udsigelse som læsbare betydninger og

i formater, der mere umiddelbart kan afkodes. Det fraskriver ikke Collins' bidrag dets betydning, men understreger snarere det analytiske potentiale i at tilgå retorisk tilvækst på flere epistemologiske niveauer.

Collins, Chaput og Mitchell samt Clary-Lemon repræsenterer forskellige forståelser af materialitet: den skriftlige overdøvelse af andres udsagn; den marxistisk definerede kritik af, hvordan materiel basis skaber menneskelige udsagn; og den nyere vending mod nonhuman handlekraft som medskabende af og ligestillet den humane. Brian Ott og Greg Dickinson opfordrer til en begrebsmæssig klarhed ved at skelne mellem *materiel retorik* og *retorikkens materialitet*, for at understrege validiteten af de forskellige tilgange, så længe ens videnskabsteoretiske tilgang er gennemsigtig (Ott & Dickinson, 2019). Clary-Lemons er en nymaterialistisk tilgang, der anerkender Karen Barads (2003; 2007) efterhånden famøse formulering om at "matter matters". Ved arkivundersøgelser er der en lang række materielle forhold, der former undersøgerens møde med arkivalierne: den fysiske og geografiske placering af arkivet; arkivhylderne og -kassernes fordeling og opbevaring; den systematik, der organiserer det enkelte arkivalie i form af journalnøgler og indleveringstidspunkt; den enkelte arkivkasses opbygning, arkivmappernes udformning og sidernes rækkefølge; tilføjede kommentarer og notater, som undersøgeren bliver bevidst om i løbet af undersøgelsen. Denne materielle tilvækst og intra-aktioner med andre fysiske genstande påvirker den enkeltes erkendelsesproces i mødet med arkivaliet og er del af analyseprocessen.

Helt konkret understreger Clary-Lemon *nærhed* (proximity) som en epistemologisk faktor i arkivundersøgelser og skelner mellem *affektiv*, *geografisk* og *virtuel nærhed* som fordrende og begrænsende for undersøgerens valg og fokus (Clary-Lemon, 2014, 388).

Using both notions of proximity and rhetorical accretion resonates with Ritter's call for "archival ethnography" (466), which places emphasis on the social processes, institutions, and relationships inherent both in

archival research and writing history based on that research (Clary-Lemon, 2014, 389).

Vores affektive, spatiale og teknologiske forudsætninger påvirker vores forståelse og valg i ethvert henseende, og som arkivundersøgende, materiel-retoriske kritikere bør en refleksion over disse forhold være aktiv og strategisk, idet den understreger den tilgængelighed til historiske materialer, som færøsk aborthistorie også illustrerer.

I vores søgen efter kilder har det været en fordel, at så mange arkivalier er digitaliseret, og vi således kan få adgang til kilder opbevaret i Danmark og Færøerne. En sag som Jacobsdatters bevæger sig geografisk fra retten i Færøerne til Højesteret i Danmark, og dens spor af protokoller knytter sig således til den administrative infrastruktur, som det danske kongerige havde på det tidspunkt og til dels stadig har (eftersom retsvæsenet i Færøerne stadig er et rigsansliggende). Dog er en del kilder ikke digitaliseret, og deres registrering spejler historiske logikker, der kan gøre dem utilgængelige. Som for eksempel når abortloven, der indføres i Danmark i 1937, først tinglyses i 1939 i Færøerne, og når 1956-loven arkiveres under den politiske behandling af jordemødre i Landsstyrets protokoller, til trods for at loven ikke involverer jordemødre. Ethvert historisk studie baseret på arkivalier må anerkende, at deres fysiske placering og udformning vil påvirke forskerens indsamling. I vores kontekst vil vi understrege nødvendigheden af et kritisk blik på, hvad vi har adgang til, og hvordan vores affektive, geografiske og virtuelle nærhed er medskabende af analysen.

Således når vi til en lang række af elementer og stadier i arkivundersøgelsen, som kræver en afklaring i materialistisk forståelse og materialets betydning i forhold til både undersøgelsen og den fremskrivning af historien, som vores formål er. For at illustrere, hvordan en arkivanalyse af færøsk aborthistorie bør være materiel-retorisk i sin erkendelse og fremgangsmåde, vil vi nu se nærmere på sagen om Anna Maria Jacobsdatter.

Sagen om Anna Maria Jacobsdatter

Anna Maria Jacobsdatter blev født 2. juli 1818 i Viðareiði, arbejdede som tjenestepige og fik ikke børn. Det vi ved om hendes liv, udover grundlæggende data opført i kirkebøger og folketællinger, er knyttet til hendes tid i Kunoy i huset hos Simon Stephensen og den efterfølgende retssag. I lokalhistoriske udgivelser er der samlet mundtlige og skriftlige erindringer fra lokale samt gengivet oplysninger fra kirkebøger og folketællinger, mens detaljerne om forløbet vedrørende aborterne er dokumenteret i sorenskriverens (dommerens) og Færø Rets retsprotokoller, hvilke ikke inddrages i lokalhistoriske udgivelser.

Lokalhistoriske kilder

Hændelserne i Anna Maria Jacobsdatters liv er blevet fremhævet i de følgende lokalhistoriske undersøgelser.

I *Tey bygdu land* har forfatter Símun Hansen indsamlet og beskrevet lokalhistoriske kilder for Norðoyggjar, den nordligste gruppe øer i Færøerne, og bogserien udgør en form for slægtshistorie for området (Hansen, 1972). I bogen om Kunoy beskriver Hansen sagen om Jacobsdatter således: "i Maj året efter [1841] døde Elsebeth Sofía [Stephensens kone] i barselsseng og barnet med. Anna Maria blev i huset og holdt hus med Símun i to år, men så blev han anklaget i en barnesag, og tog sig det så nær at han begik selvmord ved at kaste sig i havet" (Hansen 1972, 112, egen oversættelse). Den korte beskrivelse uddyber ikke karakteren af Jacobsdatters forhold til Stephensen og ikke hendes rolle i barnesagen. Hansen skriver dog, at hun holdt hus "med" og ikke "for" Stephensen (på færøsk "við" i stedet for "fyri" eller "hjá"), der kan indikere en form for samliv uden at det dog uddybes.

I *Úr Oyndarfjarðar søgu* beskriver forfatter Freydis Poulsen forløbet med præcis de samme formuleringer som Símun Hansen gør i *Tey bygdu land*, men tilføjer en uddybning af Anna Marias videre forløb, og definerer hende som "den anden part i sagen" (Poulsen, 2004, 313, egen

oversættelse). Poulsen udfolder således relationen mellem Jacobsdatter og Stephensen og understreger, at det var Jacobsdatter, der klagede. Poulsen skriver videre, at Jacobsdatter blev frikendt i retssagen om aborterne, men dømt til at betale udgifterne, da Stephensen var død. Udover hendes efterfølgende ansættelser i Eysturoy, som var forholdsvis langt fra hendes hjembygd, tilføjer Poulsen en anekdote om, at hun til tider rejste med handelsbåden, der på sin faste rute sejlede forbi Klaksvík i Norðoyggjar, men aldrig satte sin fod i Norðoyggjar igen. Poulsen inddrager således Jacobsdatters perspektiv, og giver læseren et indtryk af, hvilken påvirkning opholdet hos Stephensen har haft, men uden nogen direkte henvisning til Jacobsdatters ord eller afhøring.

I præst Kristian Osvald Viderøs *Saga Norðuroya*, som er udgivelsen af hans indsamling af de lokales erindringer, nævnes Stephensens skæbne også. En lokal mand berettede således for Viderø: "Han skulle være dømt for fosterdrab. Han forventede intet godt og løb af sted nordpå. Politiet fandt ham ikke igen. Min oldemor sad med min bedstemor og så ham løbe af sted nord for bakken. Det sidste de så af ham, var da han rakte sine knyttede næver i vejret" (Viderø 1994, 203, egen oversættelse). Igen er det kun Stephensens handlinger, der beskrives, og Stephensens perspektiv, der reflekteres over.

I historiker Hans Andrias Sølvarás *Klaksvíkar Söga* inddrages en dagbogsbeskrivelse af Stephensens selvmord (Sølvará, 2010). Dagbogens ejer, Christopher Michael Olsen, arbejdede ved den Kongelige Monopolhandels filial i Klaksvík, og beskrev den 12. september 1843 følgende hændelse:

"Imorges kom Sorenskriver Thillisch til Kunøe, for at tage Forhør angående Skolelærer Simon Stephensen ibidm, der først skal have besøvet en Pige, og siden fordrevet Fosteret, han har i nogen Tid siddet i Arrest i Thorshavn; men kom med Sorenskriveren til Forhøret, og da Ingen videre var at passe paa ham; rendte han fra dem, og druknede sig (det var før sagens Optagelse), der er 3 Gange lyst til Ægteskab for ham, med en anden Pige" (Sølvará, 2010, 120).

Sølvará beskriver videre, hvordan folketællingen i 1840 dokumenterer, at Stephensen var gift, og at han i 1841 blev enkemand, da konen Elisabeth Suffía døde i barselseng sammen med barnet. Sølvará noterer, at tjenestepigen Anna Maria blev i huset herefter, og at kirkebøgerne for Norðoyggjar bekræfter Christopher Michael Olsens dagbogsnotat om, at Simon Stephensen druknede sig den 12. september 1843. Sølvará understreger derefter, at selvmordet kan sættes i forbindelse med den "nådeløse" Norske lov fra 1688, hvor der stadfæstes at "Letfærdige Qvindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, og deris Hoved sættis paa en Stage" – men påpeger desuden, at der ikke er bemærkninger om hvorvidt dette gælder den mandlige part (Sølvará, 2010, 120). Sølvará understreger også at "(d)et hører til historien om Simon Stephensen, at der aldrig var bevist at noget foster havde været eller var skaffet af vejen" (Sølvará, 2010, 120).

Som det fremgår af disse lokalhistoriske kilder, der omfatter alle publikationer vi kan finde om sagen, begik Stephensen selvmord under behandlingen af sagen, hvilket gøres centralt i de fleste af disse gengivelser. Det fylder mere end Jacobsdatters oplevelser i de narrativer, der er offentligt tilgængelige, og det er hermed vigtigt at understrege den begrænsede adgang til Jacobsdatters liv, og oplevelser vi får.

Historier om abort er selvsagt blevet tiet bort eller ignoreret på grund af emnets følsomme og transgressive karakter. Når Símun Hansen skriver om Anna Maria Jacobsdatter, så er det måske med samme ønske om at undgå rygter om ukyskhed som hendes far, Jacob Pedersen, forsøger at afvise med sit brev. Tavshed som handlekraft er et komplekst, men relevant, aspekt af, hvordan reproduktiv handlekraft kan udøves – især for dem, hvis reproduktive manøvrer er normbrydende (Hermannsdóttir, 2022).

Den lokalhistoriske behandling, vi har skitseret ovenfor, understreger allerede den pointe, som Collins bidrager med. Vi ser, hvordan fokus primært er på den markante skikkelse i bygden, skolelærer Simon Stephensen, og hans selvmord. Freydis Poulsen, den eneste kvindelige historiker, der skriver om emnet, tilføjer detaljer om Jacobsdatters

liv, men de mest uddybende beskrivelser udlægger lokalbefolkningens oplevelser og reaktioner på Stephensen. Når Sølvará for eksempel gennemgår kildematerialet, så er det Stephensens liv og levned, han undersøger, og Jacobsdatter nævnes kun kort. Det publicerede materiale om hændelserne i Kunoy fremstiller Jacobsdatter som tavs.

Samtidig er de fleste af disse lokalhistorier udgivet, før mange færøske arkivalier er digitaliseret. Adgangen til de kilder, som kunne udfordre eller nuancere de hændelser, der beskrives, har været begrænset i teknologisk og geografisk forstand, mens spørgsmålet om abort i Færøerne i den offentlige diskurs har haft begrænset følelsesmæssig vægt. I løbet af de seneste 180 år har diskussioner om abortrettigheder i Færøerne aldrig været så fremtrædende som nu, og indtil 2017, været en sjældenhed i politisk debat (Persson & Jóhansdóttir, 2024; West, 2024). Der er således åbenlyse materielle forhold, der har gjort, at sagen om Anna Maria Jacobsdatter ikke har fyldt på samme måde som historien om Simon Stephensen. Vores adgang er defineret af den tekniske, geografiske og affektive nærhed, som nutiden rammesætter.

Arkivalier

Lokaliseringen af Anna Maria Jacobsdatters sag er del af en større arkivanalyse med formål at finde og kortlægge alle arkivalier vedrørende abort i Færøerne. I vores søgen efter sager om abort i Færøerne er vi begyndt med medicinalindberetninger, som er den færøske embedslæges årlige indberetning til sundhedsmyndighederne i Danmark, og strafferegistre, som er en oversigt over de personer, der er tiltalt i en straffesag. Vi har søgt i perioden 1820 til 1950.

Den lokale færøske administrations arkivalier fra omkring 1820 er organiseret mere systematisk end den ældre del. Dette skyldes utvivlsomt, at Færøerne på det tidspunkt er blevet et selvstændigt amt, med en fastboende amtmand som øverste embedsmand, som har haft brug for et velorganiseret arkiv. Amtmandens fysiske tilstedeværelse i Færøerne har således affødt en omstrukturering

af den dokumentationspraksis, hans embede har efterladt. Den historiske administrationspraksis har således formet sagens tilgængelighed fysisk, for at gentage Clary-Lemons argument om geografisk nærhed og påvirkning (Clary-Lemon, 2014). Det betyder dog ikke, at der ikke kan have været andre retssager om abort end dem, vi har fundet, men dette ville kræve langt flere arkivstudier af materiale, som er svært tilgængeligt grundet arkivaliernes usystematiske organisering. Den nedre grænse af perioden – 1950 – er valgt for at undgå at skulle ansøge om og behandle ikke-tilgængelige og ikke-forældede oplysninger. Den affektive nærhed, som et hensyn til menneskers levetid og sårbarhed medfører, er således også en konstituerende faktor i vores undersøgelse.

Efter at have identificeret sager i strafferegisteret, har vi søgt i sorenskriverens retsprotokoller. Poli- og justitsprotokollen, som indeholder referater af de forhør, som er blevet holdt ved en såkaldt *extraret*. Extraret kaldes de retter, hvor alvorlige kriminalsager behandles. Til justitsprotokollen hører arkivalier, som f.eks. de dokumenter, som sorenskriveren har rekvireret, og som er forelagt extraretten. Desuden har vi undersøgt domprotokoller, hvor domme bliver nedfældet.

Den ældste sag, vi har fundet, er således den omhandlende Anna Maria Jacobsdatter, og i forberedelsen af vores analyse har vi gennemgået alle de arkivalier, som vi har fundet. Enhver udlægning af historiske hændelser er et spørgsmål om perspektiv, og dermed en retorisk handling, der udtrykker ideologi (Black, 1970, 109). Alle kilder, der findes om hendes oplevelser i 1841-43, kan påvirke, hvordan hendes historie kan forstås i dag. Da en nærlæsning af alle arkivalierne ikke kan rummes af nærværende artikel, har vi fremhævet passager, der giver et overblik og understreger vores argument.

Ved lokalisering af de retsprotokoller, der omhandler retssagen mod hende og forberedelser til sag mod Stephensen, har vi adgang til kilder, der mere umiddelbart end de lokalhistoriske undersøgelser er dokumentation af de involveredes udsagn og handlinger. Vi har Jacobsdatters afhøring med uddybende beskrivelser af hendes oplevelser, Stephensens samme, samt vidneforklaringer fra

mindst 12 mennesker, der var tæt på de anklagede og på forskellige vis kendte til aborterne. Heriblandt Jacobsdatters far, hvis brev til landfoged Lunddahl satte den retslige undersøgelse i gang, og samtidig fremhæver den allestedsnærværende genfortælling af Jacobsdatters oplevelse, som sagen er defineret af.

Sagen genfortalt

Jacobsdatters far, Jacob Pedersen, udlægger hendes oplevelse i brevet – som vi begyndte artiklen med at citere – hvilket han dikterer til skolelærer i bygden, Hans David Matras. Matras er blandt de vidner, der afhøres i sagen, og om ham står blandt andet følgende:

“For Retten fremstod efter Tilsigelse Skolelærer Hans David Matras af Viderøe og formant til Sandhed forklarer han paa given Anledning, at han har comuniqeret og skrevet det fornævnte Brev fra Jacob Pedersen til Landfoged Lunddahl, men han forsikrer, at han kun gjorde det efter Jacob Pedersens Begering og overensstemmende med den af ham givne Fremstilling af den omhandlende Sag, ligesom han og forelæste Brevet for Jacob Pedersen forinden han satte hans Navn under det.” (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, folie 178)

Matras understreger således kraftigt, at han ikke selv er årsag til brevet, men blot kommunikerer, det som Pedersen har dikteret. Som lærer har Matras haft en vis autoritet, og muligvis højere troværdighed end Pedersen, men citatet gør det også relevant at fremhæve forhold, der rammesatte livet i Færøerne dengang. Sandsynligvis talte Jacobsdatter ikke dansk; hendes far måske heller ikke, og han har tilsyneladende ikke lært at skrive, eftersom han får en skolelærer til at skrive for sig. Den klassemæssige forskel og kontekst, der kommer til syne, og som Chaput og Mitchell understreger som nødvendig for en materialistisk analyse af retorisk tilvækst, har således også en sproglig dimension. Jacobsdatters ord formidles

således gennem hendes far til en lokal autoritet via dansk. Hermed kan vi øjne de tilføjede lag: faderens gengivelse af hændelserne i form af diktat til skolelæreren og skolelærerens formulering (og sandsynlige oversættelse til dansk) i henvendelse til landfogeden.

Pedersen understreger, at hans datter ikke har "Samvittigheden til lønligen at bære dette" (Brev fra Jacob Pedersen, 1842). I brevet beskrives Jacobsdatter som en samvittighedsfuld og "uerfaren Pige", der er "villig til at aflægge Ed når og hvor det forlanges i Jesu Christi Navn" på, at hun blev "forkrænket, efter at Ægteskabsløvter i Forveien høilig er forsikret imellem dem selv indbyrdes" (Brev fra Jacob Pedersen, 1842). Disse genfortællinger af historien, fortalt af og til personer af forskellige samfundsroller, bør analyseres som udtryk for, hvordan kønsmæssige, klasse-mæssige og nationale magtforhold kommer til syne og har påvirket den gengivelse, vi kan læse i dag.

I opsummering af hændelsesforløbet kan vi, ud fra vidneforklaringerne, der er dokumenteret i sorenskriverens politiprotokol, fastslå, at Jacobsdatter begyndte at tjene hos Stephensen i vinteren 1839. Da hustruen i huset, Elsebeth Suffía, der havde været jordemoder, dør i barsels seng i 1841, fortsætter Jacobsdatter som tjenestepige, og indvilliger i Stephensens seksuelle tilnærmelser, da han efter hendes udsagn lover ægteskab. I sin vidneforklaring beskriver Jacobsdatter sin første graviditet og abort således:

Om Sommeren 1841 (nærmere seer hun sig ikke istand til at angive Tiden) var hun een-gang paa Søen og da der kom Uveir paa, blev hun saa forskrækket at hun maatte gaae til Sengs, da hun kom hjem; hun vidste den Gang ikke rigtigt om hun var frugtsommelig eller ikke. Da hun var kommen i Sengen bad hun Simon om at søge hende Raad, men dette nægtede han, hvorimod han gav hende en Hornspiseskee fuld af Noget, der smagte bægst og smigersødt bægst er hendes Forklaring det samme som bittert og smigersødt skal ligeledes efter hendes Forklaring, betyde at det havde først, da hun fik det i Munden, en sød Smag, men efterlod en bitter

og sammensnærpnde Smag; Omtrent en Time efterat hun havde taget dette ind, aborterede hun. Det der gik fra hende, bestod af store Blodklumper og smaae Been, disse var dog ikke samlede, men laae adskilt mellem Blodklumperne. (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 179)

Den næste graviditet og abort beskriver hun som følgende:

I Efteraaret 1841 mærkede hun, at hun var frugtsommelig, men Simon, til hvem hun talte derom, sagde bestandigen, at det ikke var sandt; da hun imidlertid mærkede, at Barnet bevægede sig i hende, forlangte hun af Simon, at han nu skulde tage hende til ægte. Han benægtede dette, men sagde, at han nok skulde sørge for, at Barnet ikke kom til Verden med Liv. Hun befandt sig ilde, hvorfor Simon aarelod hende først paa den høire Arm og derefter paa den venstre og da hun ikke syntes, at dette hjalp hende, aarelod han hende samme Dags Aften paa begge Beenene. Da hun seenere blev sygere, end friskere heraf, aarelod han hende en 14 dage derefter anden Gang paa begge Beenene og da hun, der den Gang laae i Sengen, var for svag til selv at vaske sig og, tog han hende ud af Sengen og satte hendes Fødder i varmt Søvand; saaledes blev hun siddende, saavidt hun kan skjønne, omtrent i 1 ½ Time. Omtrent 2 Timer efter gav han hende atter én Skeefuld af det fornævnte Fluideum hvilket hun dog ikke vilde tage før han havde forsikret hende, at det ikke var det Samme som hun havde faaet om Sommeren (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 179)

Jacobsdatter aborterer for anden gang, og Stephensen vil stadig ikke holde sit løfte om ægteskab. Når Stephensen indleder et forhold med en anden pige, flytter Jacobsdatter til Stephensens bror for at tjene, og herefter tilbage til sin hjembygd Viðareiði, hvor hun taler med sin far, og den offentlige behandling af sagen går i gang efter hans kontakt til landfogeden.

Hverdagstale og tavshed

Den videre vidneforklaring understreger, at Jacobsdatter ikke holdt sine aborter hemmelige, men snarere følte berettigelse til at klage over Stephensen, da han ikke har holdt sit ægteskabslofte. Dette til trods for, at der i 1840'erne stadig var dødsstraf for abort i Færøerne. Ifølge afhøringerne har Jacobsdatter snakket med flere i sin omgangskreds om sine oplevelser: hun fortæller det til Stephensens bror, kongsbonde Johan Stephensen, mens hun tjener hos ham, og han har lagt mærke til, at hun ser ud til at have det dårligt; hun fortæller sin far det; hun havde talt med "Isak Jacobsen Kunøes Kone om, at hun havde været frugtsommelig, men derimod ikke om Grunden til at hun havde aborteret" (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1843, f. 178). Under afhøringen beskriver Jacobsdatter abortforløbet og, at "Hun fortalte strax efter, at dette var passeret, det hele til Michel Simonsen og Daniel Niclassen, begge Huusmænd paa Kunø, men de svarede hende, at det ikke kunde nytte noget, at hun sagde det til dem", hvilket de også selv bekræfter i egne vidneudsagn (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1843, f. 178).

Anden gang hun får en abort, fortæller hun det også:

Hun fortalte det hele atter til de 2 nævnte Huusmænd paa Kunø, men de gave hende det samme Svar, som første Gang; hun har desuden talt noget lidt om det til flere, men især til Gregers Jacobsens Kone paa Kunø (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1937-1846, f. 179b).

Jacobsdatter har således gjort sit for ikke at bære ansvaret og hemmeligheden alene. Blandt sin omgangskreds har hun beskrevet sine oplevelser, måske i forventning om, at de vil støtte hendes kritik af Stephensen, og tilsyneladende uden umiddelbar forventning om, at hun ville blive udstødt i samfundet. Den skam, som Pedersens brev til landfoged Lunddahl beskriver, udtrykkes ikke i samme grad, når Jacobsdatter, i sin vidneforklaring om sin hverdag i forbindelse med aborterne, beskriver sin ærlighed.

Hendes ærlighed bliver dog udfordret, når Stephensen vidner i sagen. I de mange siders forhør fremstilles deres udsagn som ord mod ord, hvor Jacobsdatter først påstår ikke at kende konsekvenserne af den væske, som Stephensen får hende til at drikke, samt de åreladninger han foretager. Stephensen påstår derimod, at hun har bedt ham hjælpe med at foretage aborterne, og i dommen i sagen beskrives hendes meddelagtighed således:

Med Hensyn til den første Abort er der ikke fremkommet Noget, der kan godtgjøre, at hun har havt Grund til at nære Mistanke om, at Simon vilde fordrive hendes Foster, og end mindre, at hun derom har været vidende. Hvad den anden Abort derimod angaaer, da er der unægteligen fremkommen en Deel, der synes at hentyde paa, at hun i alt Fald ikke har været uvidende om Simons Forsæt og om Hensigten med de Midler, han anvendte paa hende (Sorinskrivarin, Justitsprotokol, 1836-1847, f. 240b)

Jacobsdatters påstand om ikke at kende til Stephensens handlingers konsekvens ved den første abort anerkendes således, mens den i andet tilfælde betvivles.

I domsafsigelsen understreges, at Jacobsdatter må have været "undrende" over, hvad Stephensen har foretaget sig, til trods for at hun er over den kriminelle lavalder, og alene det at kende til en forbrydelse vurderes ikke som tilstrækkelig årsag til at dømme hende skyldig – undtagen hvis "det maatte findes, at hun ved de fornævnte Fosters Fordrivelse har udviist en saadan positiv eller negativ Deelagtighed, at hun derfor kvalificerer sig dertil" (Sorinskrivarin, Justitsprotokol, 1836-1847, f. 239b). Det vurderes ikke, at hun har udvist delagtighed, og Anna Maria Jacobsdatter frifindes i sagen.

Et centralt argument i den endelige frikendelse af Jacobsdatter var den konstatering, at hun var *enfoldig*.

Hun blev først confirmeret i sit 20de Aar og det endda med Characteren "maadelig" for

Kundskab, og dette Factum synes i og for sig tilstrækkeligt til at godtgjøre, at hun er enfoldig, ligesom der ikke er oplyst nogen Ufordeelagtigt om hende før hun kom i Tjeneste hos Simon Stephensen (Sorinskrivarin, Justitsprotokol, 1836-1847, f. 240b)

I kirkebogen, hvor præsten har registreret konfirmationen, noterer han også, at hun kan stave, men ikke læse på sit konfirmationstidspunkt, men at det er nødvendigt at blive konfirmeret. Konfirmationen i 1840'ernes Færøerne (og Danmark) markerede overgangen til voksenlivet, og gav mulighed for at stå fadder, blive gift og så videre, hvorfor 20 år er en sen alder. I 1840'ernes Færøerne er manglende læsekundskaber måske reduceret til et udtryk for "enfoldighed" uden hensyn til de utallige årsager, der kan være til, at en tjenestepige i Færøerne ikke har lært at skrive og læse dansk.

Strategisk enfoldighed

En fremstilling af kvinder som enfoldige og dermed uvidende om deres handlingers konsekvenser er gennemgående i de sager, vi har fundet om fødsler i dølgsmål og abort i det færøske nationalarkiv. I en sag, hvor en kvinde blev dømt for fødsel i dølgsmål og barnemord i 1861, understreges det, hvordan hun påstod ikke at vide, at hun var gravid, før hun fødte (Sorinskrivarin, Justitsprotokol, 1858-1861, f. 169b). Da hun fødte i det ene af to værelser i sin families hus, påstod hendes mor, bedstemor og søster heller ikke at vide, hvad der foregik. Dette selvom vidneforklaringerne understreger den anklagedes omfattende viden om cyklus og menstruation, og ikke fremhæver andre udtryk for, at vidner eller anklagede ikke skulle være ved fuld klarhed over sine handlinger.

Det strategiske i at fremstille den anklagede som uforstående for, hvad der er foregået, skal ikke underkendes, og kan modlæses som et empatisk argument for at undgå straf. Dog vil vi også understrege den sproglige forhindring, som færøsktalende tiltalte kan have oplevet i forhold til at blive set som kompetente talere. En bevidsthed om, hvordan den sproglige forskel gør sig

gældende i danske institutioners vurdering af færingers kompetence, bør derfor gøre sig gældende i en materiel-retorisk analyse. Et udtryk for, at politiprotokollen er skrevet af folk, der både taler og skriver færøsk og dansk, kommer til syne i for eksempel denne sætning fra Stephensens vidneforklaring: "Strax efter spiste hun noget Tvøst og drak dertil noget koldt Vand eller Suben, hvilken af Delene erindrer han ikke" (Sorenskriveren, Politiprotokol 1837-1846, f. 180). *Tvøst* er det færøske ord for hvalkød, mens *Suben* er en fonetisk stavning af, hvordan "suppe" udtales på færøsk. Traditionelt har den administrative rolle som sysselmand (en form for politimester og derfor ansvarlig for politiprotokoller) været udfyldt af færinger, og dermed haft en lokal forankring af embedsmænd, der talte færøsk og havde indsigt i færøske samfundsforhold (L. Nolsøe, 2007).

Vi inddrager dette perspektiv for at understrege kompleksiteten af den sproglige dimension. Var Jacobsdatters sprogkundskaber en årsag til, at hun blev vurderet som enfoldig, eller blev de fremhævet for at etablere et billede af hende som uvidende og dermed skåne hende for straf?

Domafsigelsen understreger Jacobsdatter som dels uvidende, og i al fald ikke ansvarlig for hændelserne, hvilket også afspejler andre strukturelle betingelse for hendes position i samfundet. I 1840'erne var kvinder ikke myndige og havde dermed ingen mulighed for at anklage eller føre sin sag. Jacobsdatters bevidsthed om dette kommer til udtryk i hendes henvendelser til mændene i bygden:

At hun to Gange havde aborteret og at Simon mod hendes Villie havde aareladt hende fortalte hun omtrent ved Fastelavn 1842 for Daniel Niclassen og Michel Simonsen, begge af Kunøe, anmodede dem om at melde det for Øvrigheden (kursivering tilføjet), og da Simon begyndte at frie til en anden Pige, sagde hun sin Tjeneste op og forlod den i Mai 1842 (Sorinskrivarin, Justitsprotokol, 1836-1847, f. 240b).

Hun udtrykker således klarhed over den krænkelse, hun havde været udsat for, og forsøger at få

hjælp til at melde Stephensen. I sidste ende er det hendes far, der melder sagen til landfogeden, og igen bliver anledningen til hans brev relevant at problematisere. Har Jacobsdatter bedt sin far om at sende brevet, eller er det hans egen vurdering, at det er nødvendigt? Spørgsmålet er til dels arbitrært, da Jacobsdatter som sagt ikke er myndig, fordi hun er kvinde, og således igen ikke vurderes kompetent af sine samtidige.

Som færøsk tjenestepige er Jacobsdatters position i sagen således defineret af de kønsmæssige, klasse-mæssige og nationale magtforhold, der var afgørende i 1840'erne. Disse forhold kommer til syne i den dokumentation af hendes oplevelser, som vi har lokaliseret og gengivet her. De publicerede lokalhistorier fremstiller Jacobsdatter som tavs, mens primærkilderne understreger hendes tale; en handling, der ikke blev straffet i dens samtid, selv om den var transgressiv, og understreger, at abort ikke altid er blevet tiet bort. Kilderne, som vi har fremlagt, understreger, hvor komplekst den geopolitiske situation påvirkede den biopolitiske handlekraft, som abort i Færøerne var i 1840; det rigsadministrative system betød, at Jacobsdatters erfaringer blev genfortalt gennem kønsmæssige, klasse-mæssige og sproglige lag, som måske har begrænset hendes handlekraft – og måske muliggjort den. Denne kompleksitet og konsekvenser af en dansk genfortælling af færøske abortforhold gør sig stadig gældende i dag (T. Nolsøe, 2023b). Denne erkendelse er nødvendig for at forstå, hvilke indsigter historiske kilder kan give i dag, hvordan retorisk-materiel arkivanalyse er led i en fremsskrivelse af aborthistorie, og hvordan den retoriske tilvækst i sig selv er et lag af viden om abortforhold.

De mange andre spor til viden

I analysen har vi haft et afgrænset fokus på Jacobsdatter og den national-sproglige tilføjelse til analysen af retorisk tilvækst. Sagen indeholder dog en række andre elementer, der kan udvide forståelsen af historiske abortforhold og knytter denne hændelse til andre historiske kilder og globale abortforhold.

I sagen beskrives, hvordan aborterne blev udført, og hvilken viden om reproduktion og seksualitet, der blev antaget af myndighederne og cirkuleret blandt lokalbefolkning. For eksempel fokuseres der i afhøringen af Jacobsdatter på, at hendes afdøde arbejdsgiver, Elsebeth Sofie (Uttari í Húsi á Syðradali), Stephensens kone, var eksamineret jordemoder. Under afhøringen spørges Jacobsdatter, om hun nogensinde har bistået sin arbejdsgiver under fødsler, og Jacobsdatter benægter dette:

Paa Anledning, forsikkrer hun, at hun aldrig har hjulpet Simons Kone, naar denne har betjent nogen Barselkone, ligesom at hun i det hele ikke forstaar sig noget paa hvorledes frugtsommelige Fruentimmere befandt sig, undtagen forsaavidt hun selv har erfaret det (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 179b).

Der findes ingen undersøgelser om, hvorvidt jordemødre skulle være vidende om abortpraksis eller bistå dertil i Færøerne på dette tidspunkt. Annika Skaalum har undersøgt den påfaldende hyppighed af dødfødte børn af ugifte kvinder i afgrænsede områder i Færøerne, og diskuterer den mulighed at jordemødre og andre, der bistod fødende, hjalp disse kvinder med ikke at hjælpe deres børn med at overleve (Skaalum, 2014). Undersøgelser af jordemoderpraksis i Færøerne har ikke fokuseret på rollen i forhold til abort, men sammenkoblingen til jordemodervirket har været led i begrænsningen af adgang til reproduktiv hjælp på verdensplan (Cliff, 1997; Reagan, 1995). Hvorvidt Elsebeth Suffia havde nogen viden om abort og havde delt noget af denne viden med sin mand eller tjenestepige, vil vi ikke spekulere i, men afhøringen af Jacobsdatter giver anledning til at undersøge dette emne videre.

Stephensens udtalelser og adfærd vedrørende abortpraksis understreger relevansen af dette. Under afhøringen af Stephensens elever vidner den unge Frederikke om, at Stephensen har omtalt abort i klasselokalet:

Hun erindrer, at Skolelæreren Simon Stephensen for omtrent 1 ½ Aar siden talte til

Børnene i Skolen om, at man kunde fordrive et Foster ved at tage Muld i Kirkegaarden og lægge det mellem Brysterne, men han tilføiede, at de ikke skulde gjøre det. Noget længere tilbage i Tiden sagde han Børnene eengang, at Sjælen var Blod, men den nærmere Forklaring han gav herover seer hun sig ikke istand til at erindre (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 180)

To andre elever vidner om samme hændelse, hvor Stephensen "havde fortalt Børnene i Kunø, at naar de bleve frugtsommelige skulde lægge Muld fra Kirkegaarden mellem Brysterne, for at fordrive Fosteret" (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 180). Disse forklaringer om Stephensen stiller ham i et dårligt lys, og hvorfor han fortæller sine elever om abort, beskrives ikke. Stephensen tilstår at have sagt det, som Frederikke påstår, men understreger selv, at han formanede børnene til ikke at gøre dette (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 181).

Til trods for at kirkegårdsjord må vurderes som overtroisk og i hvert fald ueffektiv til abortfremkaldelse, så viser sagens forløb hans kendskab til at fremprovokere abort. Under afhøringen beskriver både Jacobsdatter og sidenhen Stephensen, hvordan aborterne er fremprovokeret. Første gang havde han givet hende en spiseskefuld bitter væske (som han fortæller, at hans kone har modtaget), og efter en time aborterede hun (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 178). Anden gang årelod han hende på armene og senere på benene, for siden at sætte hendes fødder i varmt søvand, hvorefter hun aborterer igen (Sorenskriveren, Politiprotokol, 1837-1846, f. 178). Ingen af aborterne kan betegnes som lægmandspraksis.

Fodbad i varmt søvand nævnes i beskrivelserne af færøsk folkemedicin, *Gomul føroysk heimaráð*, som R. K. Rasmussen samlede under "månesygen", og hvordan den udeblivende menstruation kunne fremkaldes (Rasmussen, 1959, 26-27). Ingen direkte benævnelse af abort er i samlingen, men udover udeblivende menstruation nævnes også råd *mod* at få børn, hvilke er at lægge sælskind i sengen hos parret, der vil undgå graviditet. Dog beskrives spontan abort, at *hitta reis*,

og der beskrives, at spontane aborter ofte forekom mellem nymåne og fuld sol. Intet blev gjort ved disse aborter, og kvinden måtte ligge i sengen i 1-3 døgn, til blødningen stoppede. Fosteret skulle begraves, men det skulle holdes hemmeligt hvor, hvilket også er tilfældet i sagen om Jacobsdatter.

Stephensens handlinger lægger op til en væsentlig mere professionel tilgang til abort – set bort fra kirkegårdsmulden – end den færøske folkemedicin officielt har omfattet, og som man måske ville forvente i et geografisk isoleret område som Kunoy i 1840'erne. Det kildemateriale, vi har fremlagt, giver anledning til at undersøge disse forhold nærmere.

Historiens tilgængelighed

Tobias de Fønss Wung-Sung spørger i sit essay "Hvilke historier og hvordan? Hiv/aids i danske arkiver og biblioteker", hvordan forskellige samlinger af kilder påvirker, hvilke historier vi i dag kan skrive om hiv/aids (Wung-Sung, 2023, 150). Spørgsmålet om tilgængelighed, og hvad man kan gøre ved den, minder på mange måder om vores projekt med at fremskrive færøsk aborthistorie. Wung-Sungs refleksioner har resonans, idet de bygger på den erkendelse, at arkivalier og arkiver allerede er produkter af kulturelle dynamikker, der udtrykker magt og privilegier, og er "skabt ud fra visse samfundsgruppers behov og interesser" (Wung-Sung, 2023, 151). Den færøske aborthistorie findes ikke i særskilte arkivkasser eller som et selvstændigt emne med tilhørende journalnøgler, men skal klippes sammen ud af den dokumenterede, men fragmenterede, historie i form af medicinalindberetninger, politi- og justitsprotokoller og andre administrationskilder.

Til forskel fra hiv/aids som tema i det proportionelt meget større land Danmark, så består aborthistoriens materiale i Færøerne ikke af hundredvis eller tusindvis af digitaliserede kilder. Men der findes materiale, som vi kan og bør følge, for at se på, hvad det har gjort og stadig kan gøre i det færøske samfund. Mens Wung-Sung understreger Maryanne Devers pointe om arkivet som et "site of power", der afspejler eller styrker den

magtstruktur, det er formet af, vil vi også fremhæve Barbara Bieseckers argument om arkivet som et "site of invention" (Dever, 2017, 1; Biesecker, 2006). Som Biesecker slår fast:

Whatever else the archive may be – say, an historical space, a political space, or a sacred space; a site of preservation, interpretation, or commemoration – it always already is the provisionally settled scene of our collective invention, of our collective invention of us and of it (Biesecker, 2006, 124).

Det at fremlægge de kilder, vi har lokaliseret, kan ses som et forsøg på at påvirke den forståelse af, hvad abort er og har været i det færøske samfund; en måde at påpege de magtstrukturer, der stadig gør sig gældende, såsom relationen til Danmark, og konsekvenserne af, hvad fortielsen eller genfortællingen af Jacobsdatters oplevelser kan have i dag. Hvad gør det ved vores forståelse af abort i dag, at vi ved, at Jacobsdatter i sin samtid kunne fortælle offentligt om sine oplevelser – og hvilke forståelser af offentlighed, giver materialet os anledning til at diskutere videre? Det er nødvendigt at tilgå de emner, vi undersøger, som materialer, der har *gjort* noget i deres samtid, ved at se på, hvilke aftryk de har sat – eller ikke har fået lov at afsætte. Og det er samtidig nødvendigt at understrege, hvordan vi som historikere, retorikere og kritikere også aktivt henter ressourcer til de argumenter, vi vil fremføre, og således anerkende historieskrivning som et udtryk for daværende, men også nutidige, interesserer.

Denne "double invention", som Biesecker kalder den tovejs påvirkning, som arkivarbejde har på nutiden og fortiden, understreger det ultimativt retoriske i enhver historiografi og arkivundersøgelse, og ved at anerkende arkivet som både et "site of power" og som et "site of invention", står vi ved vores position som kritikere med et todelt formål: At påpege, hvordan sagen vedrørende Jacobsdatter viser, at kildernes udformning i sig selv giver indsigt i, hvordan færøsk aborthistorie er betinget af geopolitiske faktorer; og hvordan en arkivanalyse kan fremhæve ligheder og forskelle imellem datidens og nutidens forhold til abort. I en tid, hvor

aborts betydning i Færøerne efter årtier står til at destabiliseres med en offentlig og politisk debat om, hvorvidt abortlovgivningen skal "sættes fri", er historien en tom betegner, som indtil videre ikke tilegnes nogen særlig betydning i debatten. Den vil forhåbentlig fortsætte med at være ustabil og indetermineret, efter vi har fremskrevet vores analyse, men den offentlige debat bør være informeret af de retorisk-materielle forhold, som vi kan påpege.

Konklusion

Det undersøgte materiales tilgængelighed og tilblivelse har været betinget af en lang række både affektive, geografiske og virtuelle faktorer, som understreger retorisk tilvækst som en retorisk-materiel dimension af arkivanalyse. I vores tilfælde synliggør denne form for feministisk metode, hvordan den geopolitiske relation til emnets biopolitiske karakter er afgørende. Den kontrol med især kvinders seksualliv og reproduktion, som abortlovgivning og -retorik rammesætter, forstærkes af de lag af forskellige udtryk for politisk magt, som en proces som den, som Anna Maria Jacobsdatter var igennem, dokumenterer.

Jacobsdatter blev ansat og lovet ægteskab af Simon Stephensen, der også foretog hendes aborter; hendes far ønskede hendes navn rensat og genfortalte hendes historie i brevet til landfogeden, som var dansk embedsmand; landfoged Lunddahl iværksatte en undersøgelse, og i løbet af den efterfølgende retssag er hendes vidneforklaring nedfældet på dansk af mennesker, der har forstået færøsk og har oversat det til de myndigheder, der har kommunikeret på dansk. Jacobsdatter har aflagt forklaring for embedsmænd, jurister, dommer og læge, og hendes fortælling bruges til at fremstille hende som enfoldig – måske for hendes egen skyld. Hendes sag gentages og genfortælles i arkivalier, der gemmes i Færøerne og i den Højesteretssag, anklagerens anke af dommen i Færøernes ret førte til. Hendes del i færøsk aborthistorie er et udtryk for, hvordan den er indflettet i dansk administration af oversøiske territorier, og illustrerer den komplekse tilgængelighed til viden

om, hvordan abort blev omtalt, praktiseret og administreret før vores tid.

Som en begyndelse på en fremskrivning af færøsk aborthistorie har vi ville understrege, hvordan den ikke er undersøgt, hvordan den skal forstås retorisk-materielt, og hvordan den administrative

relation til Danmark er en del af de magtforhold, der har skabt de kilder, vi har. Den fortsætter med at påvirke forståelsen af, hvad abort betyder i Færøerne, og som højst sandsynligt vil fortsætte med at påvirke den, som et udtryk for krydsfeltet mellem geopolitik og biopolitik.

Litteratur

- Barad, K. 2003. Posthumanist Performativity. Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs*, 28(3).
- Barad, K. M. 2007. *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Biesecker, B. A. 2006. Of Historicity, Rhetoric: The Archive as Scene of Invention. *Rhetoric & Public Affairs*, 9(1), 124–131. <https://doi.org/10.1353/rap.2006.0018>
- Bizzell, P. 1992. Opportunities for Feminist Research in the History of Rhetoric. *Rhetoric Review* 11, 50–58.
- Black, E. 1970. The second persona. *Quarterly Journal of Speech*, 56(2), 109–119. <https://doi.org/10.1080/00335637009382992>
- Chaput, C., & Mitchell, D. 2000. A Comment on "The Speaker Respoken." *College English*, 62(4), 530. <https://doi.org/10.2307/378871>
- Cliff, H. 1997. De forbudte planter i fødselshjælpen. *Folk Og Kultur, Årbog for Dansk Etnologi Og Folkemindevidenskab*, 26(1), 52–69.
- Collins, V. T. 1999. The Speaker Respoken: Material Rhetoric as Feminist Methodology. *College English*, 61(5), 545. <https://doi.org/10.2307/378973>
- Clary-Lemon, J. 2014. Archival Research Processes: A Case for Material Methods. *Rhetoric Review*, 33(4), 381–402. <https://doi.org/10.1080/07350198.2014.946871>
- Dever, M. 2017. Archives and New Modes of Feminist Research. *Australian Feminist Studies*, 32(91–92), 1–4. <https://doi.org/10.1080/08164649.2017.1357017>
- Dübeck, I. 1974. Jordemødre i retshistorisk belysning. *Historie/Jyske Samlinger*, 10, 337–390.
- Hermansdóttir, T. 2022. Maneuvering in Silence: Abortion Narratives and Reproductive Life Histories from the Faroe Islands. *Medical Anthropology* 41(8), 810–823. <https://doi.org/10.1080/01459740.2022.2115368>
- Hermansdóttir, T. 2023. *Reproductive Manoeuvring: An Ethnographic Study about Women's Abortion and Other Reproductive Experiences in the Faroe Islands*. Ph.d.-thesis. Roskilde Universitet.
- Kaplan, C. 1996. *The Erotics of Talk: Women's Writing and Feminist Paradigms*. New York, NY: Oxford University Press
- Koefoed, N. 2008: *Besovede kvindfolk og ukærlige barnefædre. Køn, ret og sædelighed i 1700-tallets Danmark*, København: Museum Tusulanums Forlag.
- LaCapra, D. 1985: *History and Criticism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Morris, C. E. 2006. The Archival Turn in Rhetorical Studies; Or, the Archive's Rhetorical (Re)turn. *Rhetoric & Public Affairs*, 9(1), 113–115. <https://doi.org/10.1353/rap.2006.0027>
- Nolsøe, L. 2007. Færøerne. I *Nordatlanten Og Troperne: Forvaltningshistoriske Kilder Fra Færøerne, Grønland, Island Og Tropekolonierne*, edited by Erik Nørr and Jesper Thomassen. Kilder Til Dansk Forvaltningshistorie 5. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 17–112.

- Nolsøe, T. 2023a. "Biopolitisk Deliberation: Den Færøske Abortbevægelse Som Retorisk, Reproduktivt Medborgerskab." *Rhetorica Scandinavica* 86: 105–21.
- Nolsøe, T. 2023b. "Autonomy's Double Bind. The Rhetorical Intersection of Biopolitics and Geopolitics in Danish Media Coverage of Faroese Abortion Rights." PhD-thesis, Københavns Universitet.
- Ott, B. L., & Dickinson, G. 2019. Redefining Rhetoric: Why Matter Matters. *Berlin Journal of Critical Theory*, 3(1).
- Persson, G. & T. M. Jóhansdóttir. 2024. "Frítt Val. Savnaða Røddin Fyri Rættinum at Velja Sjálv." In *Abort. Grundgevingar Fyri Rættinum at Velja Sjálv*. Tórshavn: Sprotin. 155-177.
- Rasmussen, R. K. 1956. *Gomul føroysk heimaráð*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Reagan, L. J. 1995. Linking Midwives and Abortion in the Progressive Era. *Bulletin of the History of Medicine*, 69(4), 569–598.
- Skaalum, A. 2014. Fleiri deyðfødd hjá stökum enn giftum. *Frøði*, 19(1), 4–7.
- United Nations. 2015. "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: Concluding Observations on the Eight Periodic Report of Denmark." *CEDAW*.
- West, H. 2024. "Politiska Dagsskráin Og Abort Sum Eitt Ikki-Mál." In *Abort. Grundgevingar Fyri Rættinum at Velja Sjálv*. Tórshavn: Sprotin. 93-116.
- Wung-Sung, T. D. F. 2023. Hvilke historier og hvordan?: Hiv/aids i danske arkiver og biblioteker. *Kvinder, Køn & Forskning*, 1, 150–158. <https://doi.org/10.7146/kkf.v35i1.133795>

Ikke-publicerede kilder fra Færøernes Nationalarkiv

Sorinskrivarin:

- Politiprotokol 1837-1846 (Hc1-L002)
Justitsprotokol 1836-1847 (Fb2-L003)
Dokumenter til Justitsprotokollen 1842-1844 (Fc2-L007)
Politiprotokol 1858-1861 (Hc1-L005)